

զիցս, զկարգ. եղև հովիւ հօտի այն՝ զոր ի սկզբանէ
ընտրեաց սուրբ Հոգին, զի հաստատեացէ զձեզ,
և իբրև գլուխ՝ կատարեացէ ի ձեզ զամենայն:
Յայսմհետէ ընկալարձեռք զսուրբ հովիւն խաղաղու-
թեան, զիմաստուն վարդապետն և զառաջին
առաջնորդն: Իսկ մեք անդադար ազօթս առնելոց
եմք հաստատուն հաւատովն վասն սիրոյ ձերոյ
առ Աստուած և հնազանդութեան առ հովիւն
խաղաղութեան, որով, հազորդ գտայք ողորմու-
թեանն Քրիստոսի: Եւ յորժամ՝ կատարիցէք զայս,
յայնժամ՝ լինիլիք ընդ մեզ և, թէև անջատ իցեմք
ըստ մարմնոյ, սակայն ըստ հոգւոյ լինիցիմք
միացեալ: Հայր խաղաղութեան Աստուած և միա-
ծին Որդին Քրիստոս Աստուած պահեսցէ զձեզ
Հոգւով սրբով և աղատեսցէ ի խնովութենէ և
պատասպարեսցէ սիրով իւրով, Խաղաղութիւն ընդ
ձեզ ըստ հոգւոյ և ըստ մարմնոյ:»

Յուզի անկան անտի խնդութեամբ և հասին հմ. 468, 4.
Ի քաղաքն Սեբաստիա, իջեանս կալան ի տեղոջ,
որ կոչի Երուզղութիւն. և անդ հարին զվրանս
իւրեանց, և մնաս ինչ ումեք ոչ հասուցին, ոչ
իւրք, ոչ ի քաղաքի և ոչ ի գեղջ, այլ գնէին
ի մարդկանէ ի ճանապարհայինն թոշակէ իւ-
րեանց: Բնակիչք Սեբաստիոյ ուրախ լինէին
ամենեքեան ի միասին հանդերձ եպիսկոպոսաւն
սրբով Պետրոսիւ: Իշխան նորա (Սեբաստիոյ)
նոյնպէս ուրախ լինէր և մեծաւ բերկրութեամբ
պահեսաց [տառացի նստոյց] զնոսա առ ինքն
ի քաղաքին Սեբաստիոյ զաւուրս վեց: Յետ այ-
նորիկ յուղարկեաց զնոսա և նոքա անկան ի
ճանապարհ յաշխարհն իւրեանց: Սուրբն Պրիգոր
էառ ի Սեբաստիոյ քահանայս և կրօնաւորս ոչ
սակաւս առ ի կարգել զնոսա քահանայս յեկե-
ղեցիս Հայաստանի: Ընդ նոսա հր թուղթ ի պատ-

րիարքէն Ղևոնդեայ առ Պետրոս եպիսկոպոս
Սերաստիոյ, զի գայցէ նա ընդ նմա առ ի նստու-
ցանել զնա յաթոռ, որպէս հրամայեն կանոնք
եկեղեցւոյ:

469, 7.

Իբրև հասին ի Մեծն Հայաստան, ընդ առաջ
նոցա ելանէր ժողովուրդ յամենայն կողմանց, և
եգիտ նա (Գրիգոր) զից հասանել իւր արդէն շինեալ
էին նոքա եկեղեցիս յամենայն քաղաքս [կողմանս],
յորս կանգնեալ էր նա խաչս: Եւ իբրև եհաս
Գրիգոր, շինեաց ի նոսա սեղանս, իսկ եպիսկո-
պոսն տէր Պետրոս սրբեաց զնոսա ըստ կանոնի:
Կացուցին քահանայս ի Տարօն գաւառի, ելին

470, 15.

անտի և հասին ի Շատիսատ [Աշտիշատ], ի տեղ-
ւոյ իմիք ի քաղաքիս արքունի կառք, յորում
նստեալ էր սուրբն Գրիգոր, կառեաւ: Ընդ նմա
(ի կառան) նստեալ էր և երանելին Պետրոս: Ընդ
նոսա էին [մասունք] յոսկերաց [նշխարաց] տեառն
սրբոյն Յովհաննու Մկրտչի ևս և սրբոյն Աթի-
նողենայ (Աթանազինեայ), Գիտացին, եթէ հաճոյ
լեալ է սրբոցն կալ յայնմ տեղւոյ, և պատուի-
րեցին իշխանաց, [133] որք ընդ նոսա էին, շինել
եկեղեցի յայնմ տեղւոյ յանուն տեառն Յով-
հաննու: Եւ զայս իսկ և իսկ գիտաց սուրբն
Հոգւով սրբով:

470, 25.

Եւ իբրև սկսան շինել զեկեղեցին սրբոյ
մարգարէին, իջին ի կառաց ի Շատիսատ [Աշ-
տիշատ] քաղաքի: Ի բարձու տեղւոյ կայր տաճար
կռոց, զոր կոչէին Ափրոդիտէ: Եւ նոքա պատ-
ուիրեցին իշխանաց կործանել զայն օգնականու-
թեամբ մանկանց [սպասաւորաց] իւրեանց, եր-
կրագործաց: Առին բահս, ընթացան ի տաճարն,
առ ի կործանել զայն, բայց ոչ գիտէին զճանա-
պարհն, որ տանէր յայն և ոչ կարէին ական հա-

տանել ի պարիսպսն նորա և ոչ իւրք: Յայնժամ
դարձան և յայտնեցին զայն սրբոյն:

Եւ ահա էառնա խաչ, զնաց ընդ նոսա, եկաց 471, 9.
մերձ առ տաճարն, ծունր եդ և աղօթեաց:
Յայնժամ յարեաւ փոթորիկ սաստիկ, կործանեաց
գորմն, գերանք ցիր և ցան եղեն. իսկ զսպաս և
զամենայն պաշտօնեայս տաճարին արկ հեռի ի
խոր անձաւ մի: Տեսեալ զայս նշան սուրբն Պետ-
րոս, որ էր ընդ Գրիգորի, յոյժ զարմացաւ, իսկ
իշխանք յետս դարձան ընդ նոսա մեծաւ խնդու-
թեամբ և երկիւղիւ և յետ այնորիկ աղաչեցին
զԳրիգոր մկրտել զնոսա յայնմ տեղւոջ: Իբրեւ հմ. 472, 8.
կատարեցին զշինուած տաճարին տեառն սրբոյն
Յովհաննու և նահատակին Աթինոգենայ յայնժամ
սրբեցին զեկեղեցին, առին զերանելին և նստու-
ցին զնա յաթոռ աշակերտաց [Քրիստոսի] ըստ
կանոնի, և նա մկրտեաց զամենայն իշխանս եղ-
եալս ընդ ինքեան ի քաղաքին Կեսարիոյ և
զամենայն ծառայս նոցա: Ժողովեցան ժողովուրդ
բազում — արք, կանայք և տղայք, և նա մկրտեաց
զնոսա: Ամենեքեան ուրախ եղեն, փութային
լինել կատարեալք, մանաւանդ յետ հրաշիցն,
զորս տեսին:

Եւ իբրեւ լուաւ արքայ Տրդատ, եթէ գայ հմ. 473, 15.
սուրբ Գրիգոր, էառ զկին իւր զԱսիխէն, զքոյր
իւր Կուսարօգուկտ, զթագաւորն վրաց, զթա-
գաւորն ռուսաց Ծ, զթագաւորն ալանաց, զնա-
խարարս իւր, զիշխանս և զտեարս ժողովրդեան և
ելին ընդ առաջ սրբոյն Գրիգորի և ողջունեցին
զնա և զսուրբն Պետրոս եպիսկոպոս: [Տրդատ] ըն-
կալաւ զամենայն իշխանս եղեալս ընդ նմա զիւրա-
քանչիւր ոք ըստ իւրում աստիճանի, էառ զթուղթ
սրբոյն Ղևոնդեայ պատրիարքի և ընթերցաւ զայն:
Քաջ իսկ գիտակ էր թագաւորն լեզուին հռոմայեց-

ւոց, քան զի դաստիարակեալ էր ի պալատան ընդ-
 Լիկիանեայ պատրկիւնայն ժամ սկսաւ մեկնել ժողո-
 վրդեան զթուղթն հասեալ առ ինքն ի պատրիարքէն
 Ղեոնդեայ եւ թարգմանէր ի յունարենէ ի հռով-
 մայեցի, եւ ի հռովմայեցի լեզուէ ի հայ:

ՏՄ. 478, 10. Եւ ամենայն, որ լսէր, խնդայր եւ բերկրէր:
 Եւ փութային ընդունել զմկրտութիւն առ ի ար-
 ժանի լինել ընդունելութեան սուրբ մարմնոյ: Եւ
 երանելին Գրիգոր պատուիրէր թագաւորին, զի
 պարգևատրեցէ զեպիսկոպոսն զՊետրոս առաւո-
 նուիրօք եւ դարձուցէ ի տեղի իւր: Եւ կատա-
 րեաց նա զայն իսկութեամբ:

ՏՄ. 478, 46. Իսկ սուրբն Գրիգոր սկսաւ քարոզել նոցա
 Հոգւով սրբով զուղիղ հաւատս, հրամայեաց նոցա
 պահել զաւուրս երեսուն, ուսոյց նոցա զհաւատս,
 եւ յանձն էառ տալ նոցա զմկրտութիւն յետ լըր-
 մանն աւուրցս այսոցիկ: Արարին իշխանք, [135]
 որպէս հրամայեաց նոցա, եւ ի նոցանէ ոչ գոյր ոք
 զի ցուցանիցէ զաշխարհային ցանկութիւն ինչ, այլ
 ամենեքեան ի մի օրէնս էին աւագք եւ շինա-

ՏՄ. 479, 19. կանք: Եւ սուրբն Գրիգոր կամեցաւ շինել եկե-

ՏՄ. 473, 19. ղեցի ի Բագաւանի եւ իսկ եւ իսկ մեկուսացաւ վասն

474, 5. աղօթից, հեծութեան եւ մաղթանաց, զի պահա-
 նեցին նորա զհաւատս, զոր ընկալան, հանդերձ
 ամենայն քահանայիւք, եղելովք ընդ նմա եւ կրօ-
 նաւորօք, զորս կամէր կացուցանել ի քահանայս
 յեկեղեցիս: Եւ սկսաւ օրբել զեկեղեցիս եւ կարգել
 ի նոսա քահանայս յայնոցունց՝ որք գիտէին զսուրբ
 գիրս: Զոմանս առաքեաց ի Վրաստան, զոմանս՝
 յերկիրն արխաղաց եւ զոմանս՝ առ ալանս:

ՏՄ. 480, 5. Եւ իբրեւ լցան աւուրք երեսուն, եւ ժառան-
 գաւորք [կղեր] ժողովեալ էին առ նա, յայն ժամ էառ
 զամենայն ժողովուրդն եւ ամ ի գետն Եփրատ մերձ
 ի քաղաքն արքունի, կոչեցեալն Բագաւան. թիւ

նոցա էր երեք հարիւր եօթանասուն հազար, արքայն Տրդատ, արքայն արխաղաց, արքայն վրաց, արքայն ալանաց և ամենայն իշխանք և պետք ազգաց և ցեղից և ամենեքեան, որ ընդ իշխանութեամբ նոցա էին և բազմութիւն ծառայից, արք և կանայք և տղայք: Առ գետովն հարին վրանս, զի կանանի [կանայք] արքայից իջանիցեն ի մկրտիւ: Վեշտասան իշխանք, որք ի սկզբան մկրտեալ էին ի սրբոյն Գրիգորէ և կանանի նոցա ընկալուին ի ժամուն զմկրտեալսն ի [տեղւոյն] մկրտութեան, առ որով արք սպասաւորէին արանց, իսկ կանայք՝ կանանց: Գրիգոր կացեալ առ արին գետոյն, հրամայէր նոցա մերկանալ յանձնէ զհանդերձս, նախքան զամենեւեան՝ արքային Տրդատայ և ընդ նմին երից [թագաւորաց և իշխանաց նորին (Տրդատայ) և սրբեաց զնոսա միւռոնաւ և խաչիւ: Էառ նա զմիւռոնն և զիւզ [ձէթ], եհեզ ի գետն յայն և տեառագրեաց խաչիւ:

Եւ յայսմ ժամանակի եղեն սքանչելիք. զի մ. 480, 13. գետն զկայ էառ ալիք գադարեցան. եղ նա ձեռս ի վերայ գլխոց նոցա, ընկղմեաց զնոսա ի ջուր աջովն սրբով երիցս ընկղմամբ և մկրտեաց զնոսա յանուն Հօր և Որդւոյ և սրբոյ Հոգւոյն: Նմին իսկ նման առնէին և քահանայք ընդ մնացեալ մարդիկն, նոյնպէս և ընդ կանանոյ արքայից և ընդ կանանոյ այլ մարդկան: Եւ երևեցաւ սիւն հրոյ ի մէջ գետոյն և ի վերայ այնորիկ փայլէր խաչ: Ամենեքեան տեսին զայն ի վերայ ջրոյն, սիւն հրոյ, և ի վերայ նորա խաչ ճառագայթեալ, զարմացան, շփոթեցան և հաւատ նոցա ի Քրիստոս զօրանայր:

Եւ իբրեւ ելին ի ջրոյ, գնացին խնդութեամբ, 481, 3. բերկրելով և պատմէին այլ ընկերի զհրաշիցն,

զորս տեսին ի ջուրսն: Սուրբն էառ զնոսա
անտի աղօթիւք, հանդերձ ամենայն ուխ-
տիւ կրօնաւորաց, մոմովք և խնկօք մինչև հասոյց
զնոսա յեկեղեցի, զոր շինեալ էին ի քաղաքին
Բագաւտն, Յայգապաշտօն (հսկումն) կատարեցին
և սկսան զպատարագն և հաղորդեաց (մարմնոյ
և արեան Տեառն) զարքայն, զիշխանս նորա և
զայլ մարդիկ և արձակեաց զնոսա յիւրաքանչիւր
տեղիս ուրախս և բերկրեալս. քանզի աղատեալ
էին ի սուտ և ի խաւարային ճանապարհէ և ընթա-
նային ընդ ճանապարհն, որ լին է լուսով կենաց:

Տմ. 484, 5. [137] Եւ արքայ ի միասին ընդ սրբոյն Գրիգորի
գնացին դարձուցանել զպաշտօնեայս կռոյց ի հա-
ւատս Քրիստոսի: Նորա եկեալ էին յաշխարհէն

Տմ. 484, 8. «Ա—դ—ի—թ», [«Ա—Ճ—Ի—Դ»] 10 ի սպասաւորեւ
տաճարաց կռոյց և էին եռանդունք ի կռապաշ-
տութեան: Սուրբն Գրիգոր ուսոյց նոցա հաւատս
և նորա առաւել քան զամենեւեան վաստակե-
ցան ի քրիստոնէական հաւատս: Հայրն անբիծ,
նահատակն, հովիւն խաղաղութեան Գրիգոր ի
սկզբան էառ զայնոսիկ, որք սպասաւորեալ էին
ի բագինս և ուսոյց նոցա զսուրբ գիրս:

Եւ Գրիգորս այս սուրբ, կացեալ կաթուղի-
կոս ողջոյն Հայաստանի, պատրաստեաց եպիս-
կոպոսունս և առաքեաց ընդ ամենայն երկիրն
Հայոց, ի Վրաստան և ի կողմանս «Դ—ր—զ—կ—ի—տ»
(Ճ—Ր—Յ—Կ—Պ—Դ) 11 և յալանս: Եւ էառ զմի ի վրաց
անտի, որ եկեալ էր ընդ նմա ի Սեբաստիոյ
Իբիր—ը—զ—խուա, [Ибир-ѳ-з-хуа] արար մետրօպո-
լիտ և յղեաց՝ զի կարգեսցէ նա եպիսկոպոսունս
ի վերայ ամենայն Վրաստանի: Էր նա վարուք գո-
վելի, բարեպաշտ և գիտուն եկեղեցական գրոց, էր
նա սարկաւագ և քականատես, յորժամ բանային
զնշխարս քառասուն վկայից և զարդարեալ էր ա-

լեօր, և վասն այսորիկ համբարձ զնա [սուրբն Գրիգոր] յայն աստիճան: Եւ յղեաց յաշխարհն արխազաց զՍոփրոնիոս, և էր նա քահանայ ի Կապադովկիայէ: Էր նա առ սուրբն Գրիգոր, և սա արար զնա եպիսկոպոս և առաքեաց: Եւ յղեաց ի կողմանս ալանաց զԹովմաս զայրն ընտիր: Էր նա ի Փոքուքաղաքէն Սատաղայ: Եւ էին սորա յայնոցունց, որք ընդ նմա (Գրիգորի) եկին [ի Սեբաստիայէ] և էին տեղեակը սուրբ գրոց:

Եւ որպէս արարեալ էր ի սկզբանէ, նոյնպէս հմ. 485, 45. յղեաց նա յաշխարհն գիլանաց, առ արխազս, ի Մեծն-Սոփենս, ի Փոքրն-Սոփենս յաստիանս (Հաեսիանց?), ի Սիւնիս, ի Մոկսոսենա (Մոկս?) և ի մարդապետական, և ըստ այսմ յիւրաքանչիւր տեղի, յորում տէրն յօժարագոյնս երևէր: Եւ առաքեաց եպիսկոպոսունս ընդ տեարս աշխարհաց, և իշխանքս այսոքիկ, տեարք և պետք ժողովրդեան յոյժ ուրախ լինէին, գնալով յաշխարհ իւրեանց ընդ եպիսկոպոսունս կարգեալս ի վերայ նոցա, և ընդ բազմութիւն քահանայից այնու, զի կանգնիցեն եկեղեցիս յանուն նահատակաց:

Վերստին փութայր յղել եպիսկոպոսունս հմ. 486, 22. յայլ աշխարհս Հայաստանի: Յղեաց նա զԱղբիանոս ի գաւառն Բագրևանդայ 12 և առ ամենայն բնակիչս կողմանց եփրատայ, որք յառաջն պաշտօն մատուցանէին կռոց, իսկ սա վարդապետութեամբ իւրով դարձոյց զնոսա զամենեւին յաստուածգիտութիւն. վասն զի արժանի էր նա նստել յաթոռ աշակերտաց [Քրիստոսի]: Եւ յղեաց զԵւթաղիոս ի կողմանս Բասենոյ [басиановъ] յեպիսկոպոս ի վերայ նոցա: Եւ յղեաց զԲաս՝ յեպիսկոպոս Բիկուղաց: Եւ յղեաց զՄովսէս՝ յեպիսկոպոս ի կողմանս Իբակլիւրեթ և Դերձան (Դերջան): Եւ յղեաց զԵստերիոս

ի կողմանս Դարանաղեաց: Եւ յղեաց զՅովհաննէս
 յեպիսկոպոս ի վերայ կողմանց կուանիտացւոց: Եւ
 յղեաց զԽաբիբա [Ագապէս] յեպիսկոպոս ի վերայ
 կողմանց Սուսբարետացւոց, և նա գնաց ընդ տեառն
 երկրին, զոր կոչեն ասպիւս: Եւ յղեաց զԱղբիոս՝
 յեպիսկոպոս ի վերայ սպարապետական երկրին
 Մամիկոնեանց, որք էին ի մերձաւորաց արքայի
 և սպարապետք, ի միասին ընդ գլխաւորի նոցա,
 [132] զոր պատրիկ կոչեն: Քանզի երանելին
 Գրիգոր պատուիրեաց եպիսկոպոսին Աղբիոսի և
 ասաց ցնա. «Մի մեկնիր ի պատրկէ, լին զեր-
 կիրն քարոզութեամբ»: Եւ այս վասն այնորիկ,
 զի եպիսկոպոսն վարժեալ էր յայլ և այլ գիտու-
 թիւնս ի հռովմայեցւոց և ի հեթանոսաց բար-
 բառս: Եւ էր հզօր ի մեկնութիւնս սուրբ գրոց
 և ընդ նորա տեսչութեամբ էին Տարօն և Բզուն
 [տառացի Բսուն]: Եւ զԱրտիթ արար եպիսկոպոս
 և յղեաց զնա ի կողմանս Մաղխազաց հանդերձ
 իշխանաւն նոցա Գենաարեթիոսիւ: Եւ զԱրսուկ
 արար եպիսկոպոս և յղեաց ի կողմանս Սիրագ:
 ԶԱնտիօքոս ևս արար եպիսկոպոս և յղեաց ի
 Կարգալէտ: ԶՏերիկէս ևս արար եպիսկոպոս և
 յղեաց յԱտրապատական: ԶԿիրիակոս ևս արար
 եպիսկոպոս և յղեաց ի կողմանս Արսամունեաց:
 Եւ յղեաց նա զայլ ևս բազում եպիսկոպոսունս յայլ
 աշխարհս և ի ժողովուրդս: Ըստ այսմ՝ առաքեաց
 նա և քարոզիչս զօրաւորս յուսմունս ճշմարիտ բանի:
 Իսկ որ ինչ վասն սրբոյն Գրիգորի, նա հաստատեաց
 քանի մի եպիսկոպոսութիւնս յԱյրարատ, ի Վա-
 ղարսապատ, յԱրտասատ և ի Դուին և հնազանդս
 հմ. 489, 8. արար աթոռոյ իւրում: Եւ աշխարհացս այսոցիկ,
 զորս յիշեցաք, յայց ելանէր: Առ ժամանակ մի դա-
 դար առնոյր ի տեղիս, այցելելով նոցա և Տրդատայ
 487, 20. արքայի Մեծին հայաստանի: Եւ իբրեւ կատարեցաւ
 այս ամենայն, այսինքն հաստատեաց զամենեսեան

ի քրիստոնէական հաւատս, զսուրբն Աղբիանոս
կացոյց գլուխ ամենեցուն ի կառավարել զերկիրն,
և այսպէս հանապաղ հրահանգէր զամենայն կող-
մանս և զեպիսկոպոսունս վարդապետութեամբ
այնր հաւատոյ, յոր մտեալ էին Յետ այսր ամե-
նայնի [սուրբն Գրիգոր] մեկնեցաւ և բնակեցաւ
յայրի կոչեցելոյ Մանխաբետ ի կողմանս Դա-
րանաղեաց, զի հանգիցէ յաշխարհային հոգոց,
և ետ զանձն պահոց, աղօթից և հեծութեան,
Եւ ահա եհաս [լուր] առ ոմանս զսրբոյն Գրի- 494, 4.
գորէ, եթէ յառաջագոյն մտեալ էր յամուսնու-
թիւն, ծնեալ են նմա որդիք երկու, և եհաս
]համբաւ] զայսմանէ ցարքոյ Տրդատ, եթէ արդարեւ,
մինչ երիտասարդ, ի ծառայութեան էր առ իշխե-
ցոյն, ամուսնացեալ էր, և ծնեալ էին նմա երկու որ-
դիք, անուն անդրանիկան՝ Վրթանէս, զորմէ յայտ-
նի էր նոյնպէս եթէ ամուսնացեալ է, իսկ անուն
երկրորդին՝ Արիստակէս։ Սա ի մանկութենէ
ընտրեաց զկրօնաւորական կեանս յանձն առեալ
զխոնարհութիւն, զի պահպանեսցէ զաւետարանա-
կան պատուիրանս տանելով քաղցու և ծարաւոյ։
Կերակուր նորա էր բանջար և էր արգելական
ի միում տեղւոջ, ոչ լուցանելով կրակ, ի հան-
դերձս աղքատի, ննջէր գետնախշտի միշտ և ոչ
խօն ինչ ժամանակ։ Յետ այսորիկ եկին առ նա
արք, և էառ զնոսա առ իւր յաշակերտս, և խըն-
դութեամբ, յօժարագոյն կամօք և հաստատուն հա-
ւատով վարժեաց զնոսա ի սուրբ Աւետարանի և
ի մարտս ընդ ոսոխին։ Փայլեցան նոքա և եղեն
մեծք առաջի Աստուծոյ և մարդկան։

Եւ իբրեւ լուաւ զայն թագաւորն Տրդատ՝ 495, 4.
փութանակի առաքեաց արս երիս յընտրելոց
իւրոց և ընդ նոսա թուղթ, զի ածցեն զորդիս
սրբոյն Գրիգորի՝ անյապաղ։ Անուանք յղեցցէին,

առաջին՝ իշխանն Արտաւազդ պետ պատրկաց
ամենայն Հայոց, երկրորդ՝ Տասաւէս (Տաճատ)
պետ ի վերայ Ասոնայ [Աշոցաց] երրորդ՝ Դատիաս
Հազարապետ [վեղիր] արքայի:

495, 16.

Եւ իբրեւ Հասին նորա ի քաղաքն Կեսարիա,
առին զանգրանիկ որդին նորա: Այս, Վրթանէս,
էր ի քաղաքի, իսկ սուրբն Արիստակէս Կեայր ի
լերինս մեկուսացեալ ի խցի: Ետուն նորա զթուղթ
արքայի [141] ցսուրբ արքեպիսկոպոսն Ղևոնդ,
և նա յղեաց ընդ նոսա սուրհանդակս ի խնդրել
զսուրբն. եւ իբրեւ գտին զՎրթանէս, եղբարքն
[ի Քրիստոս] Հարցին վասն եղբօր նորին Արիս-
տակեայ. և նա ասէ ցնոսա «նա աւանիկ կրօ-
նաւոր է ի լերինս մեկուսացեալ»: Իբրեւ Հասին
ի տեղին, նա ոչ կամէր իջանել առ նոսա: Յղեալքն
ի պատրիարքէ բազում ինչ խօսեցան ընդ նմա
սիրով, աղաչելով իջանել, և ասէին. «Լաւ ևս է
քեզ իջանել առ ի քարոզել զբանն Աստուծոյ,
քան նստել մենացեալ յայսմ անապատի»: Յայն-
ժամ էջ նա առ նոսա. իսկ նորա յուղարկեցին
զնա յաշխարհն իւր, և իբրեւ Հասին, յանդիման
կացուցին արքայի ղերկոսին, այսինքն, զորդիս
սրբոյն Գրիգորի: Արքայ էառ զնոսա և ընդ
նոսա ել ի լեառն կոչեցեալ Մանուա առ
սուրբն Գրիգոր, որ կեայր յայրին: Եւ աղաչեաց
արքայն Տրդատ զսուրբն Գրիգոր և ասէ ցնա.
«Դու ոչ գաս ընդիս ուսուցանել զմարդիկ, զի
սիրեցեր զմիայնակեցութիւն. ուստի դիր զձեռս
ի վերայ գլխոյ Արիստակեայ, զի լիցի նա մեզ
փոխանակ [замѣстителѣ — տեղակալ] քո»: Յօժարե-
ցաւ այսմ. ասաց ի վերայ նորա զաղօթս ձեռ-
նադրութեան յեպիսկոպոսութիւն և ետ զնա
նոցա ի տեղի իւր, որպէս գրեալ է. «Ի տեղի

496, 10.

հօր քո կացցեն որդիք քո քու Եւ քարոզութիւն նորա առաւել ևս բեղուն եղև քան զքարոզութիւն հօր իւրոյ: Սուրբն Գրիգոր, յորժամ որդի նորա նստաւ յաթոռ նորա ի Մեծն Հայս, մինչ կենդանի էր՝ յայց ելանէր նմա, և երանելին շրջէր ընդ աշխարհս առ ի այցելու լինել այնոցիկ, որոց քարոզեալ էր, վասն հաստատելոյ զնոսա ի հաւատս իւրեանց ի միասին ընդ առն Աստուծոյ թագաւորին Տրդատայ, զի պինդ լինիցին ի հաւատս իւրեանց ի Քրիստոս:

Եւ իբրև բնակիչք մեծին Հռովմայ և թա՜մ. 501, 25, գաւոր նոցա Կոստանտին լուան զայս և զգիպեալս 503, 22, արքային Տրդատայ, զամենայն սքանչելիս, զորս արարեալ էր սուրբ նահատակն Քրիստոսի Գրիգոր, յայնժամ փութանակի առաքեցին առ նա քահանայս, զի եկեացին առ նա արքեպիսկոպոսն սուրբ Գրիգոր և ընդ նմա թագաւորն Հայաստանի Տրդատ: Արար զայն՝ զի լինիցի ի միջի նոցա խաղաղութիւն, զի գիտացէ զճշմարտութիւն վասն իրիս, և զի վճարեացէ նա նմա (Տրդատ) հարկս: Եւ գրեաց նմա այսպէս.

«Յինքնակալ Օգոստոս կայսերէ, ի քաջայաղթն հաւատով ի Կոստանտնէ, Տրդատայ, արքայի Մեծին Հայաստանի:

«Ողջոյն ընդ քեզ: Եհաս ի գիտութիւն մեր, զորպիսի բարիս ցուցեր բարեկամաց մերոց, եղբարց և ազգի, և մեր յոյժ ուրախ եղաք ընդ այս և ընդ պարգևսն, որովք պարգևատրեցան նորա: Հեզութեամբ և խնդութեամբ ի մտի սնիցիմ զայն՝ յամենայն ժամանակս: Եւ լուայ, եթէ օրհնաբանեալ կուսանքն փախուցեալք ի մերմէ քաղաքէս ի Դիօկղետիանոսէ, ամբարիշտ [ի հաւատս] թագաւորէ, եկին առ քեզ և դու սպաներ զնոսա,

և յայնժամ ի մտորութեան էիր և տանջեցեր զսուրբն Գրիգոր: Յետ այնորիկ այլակերպեցաւ և փոխեցաւ մարդկային բնութիւն քո ի բնութիւն խոզի և արժանի եղեր այնմ, վասն այնորիկ, զոր հրամայեցեր [առնել] ընդ Գրիգոր, և վասն կոտորեան նորա: Նովաւ ծանեար զգարձն ի կըռապաշտութենէ քումմէ և յերկրպագութենէ սնտի կռօց, նովաւ փրկեցար և զհետ եղեր ճշմարտին Աստուծոյ: Եւ սուրբ նահատակն համբերութեամբ արժանի եղև այնմ, զի առաքեցեր զնա ի Սեսարիա առ երանելին Ղևոնդիոս, որ ծանոյց մեզ թղթով իւրով [143] վասն ամենայն գործօց քոց: Եւ մեք երկիւղիւ բերկրեցաք ընդայն, զի և մեք՝ յառաջ նման քեզ էաք, և դիպեցաւ մեզ փորձութիւն, այսինքն բորոտութիւն, որ եղև ընդ իս, և յայնժամ ընկալաք զբժշկութիւն սուրբ մկրտութեամբ ի սուրբ եպիսկոպոսէն Սեդրեատրոսէ, քանզի նա նորոգեաց զիս մկրտութեամբ: Եւ առաքեցի զօրհնաբանեալ մայր իմ, զդշխոյն քրիստոսասէր, ի սուրբ քաղաքն Աստուծոյ, առ ի խնդրել զփայտ փառաւոր և պատուական խաչին: Յետ այնորիկ կամ եղև ինձ տեսանել զձեզ, խնդութեամբ համբուրել զձեզ, զքեզ և զսուրբն Գրիգոր, և ցանկամ, ո՞վ եղբայր, զի կատարեսցես զայս վաղվազակի: Զի և իղձք մեր կատարեսցին գործով ըստ սիրոյ քում: Եւ լիցին ընդ քեզ հաղարք յաւագաց, ի պատրկաց և յիշխանաց քոց և յամենեցունց, զորս կամիցի քոյդ հեղութիւն: Փութացո՞ղ զգալդ քո առ մեզ: Արդէն առաքեցի յամենայն կողմանս, որք առ քոյով ճանապարհաւ, զի ընուցուն զամենայն պէտս և զկարիս քո: Խաղաղութիւն ընդ քեզ, ո՞վ սիրեցեալ եղբայր:

[Տրդատ] ընկալաւ զթուղթ թագաւորին

մեծաւ խնդութեամբ և պատուով նոյնպէս և ըզ-
հրեշտակո նորաւեւ նոյն ժամայն հրամայեաց պատ-
րաստել՝ զորս ընդ իւր առնուլ պէտք էին, և յաշ-
խարհին, փոխանակ իւր, եթող զապարապետն ի
պահպանել զամենայն զտէրութիւն Հայաստանիւեւ
արքայն Տրդատ փութացաւ հանդերձ հրեշտակօր
Կոստանտին ի գաւառն Գարանաղեաց առ սուրբն
Գրիգոր: Կոչեաց զնա յայրէն և եցոյց նմա զթուղթ
թագաւորին Կոստանտին և զբաղմութիւն մարդ-
կան: Սակայն սուրբն ոչ հաւանէր արտաքս ելա-
նել յայրէ իւրմէ: Սկսան աղաչել զնա առաքեալքն
ի թագաւորէն [Կոստանտին] եկեալքն ի Հռովմայ,
ի միասին ընդ թագաւորին Տրդատայ և նա յանձն
էառ ելանել առ նոսա և առ Տրդատ թագաւոր:
Յայնժամ յարդարեցին զարքայական դրօշակս,
պատրաստեցան իշխանք և առագք: Հնչեցին փողս
և հարին թմբուկս: Ժողովեցան զօրք զնալ ընդ
արքայի: Թիւ հոցա էր տանն հազար հեծեալ, եւ հմ. 502, 24,
բարւօր ոչ վարկաւ առաւել քան զայն առնուլ լնդ
իւր, քանզի զնայր առ թագաւորմեծ քան զինքն,
խողաղութեամբ, առ ի կալ ընդ նորա իշխանու-
թեամբ: Եւ չէր անկ նմա, հայեցեալ ի վայելչութիւն
թագաւորութեան իւրոյ, ելանել զօրու փոքու: Յու-
ղի անկան զօրքն, յիւրաքանչիւր գաւառի, որ առ
ճանապարհաւն, մարդիկ ընդ առաջ ելանէին առ
ի լնուլ զամենայն պէտս նոցա: Եւ իբրեւ հասին
ի քաղաքն Կեսարիա՝ լցան խնդութեամբ և բեր-
կրութեամբ, որպէս եթէ հասեալ իցեն ի բնակա-
վայրս իւրեանց: Երկիր պագինսրբոյն Ղևոնդեայ, և
յայանեցին զպատճառս ուղևորութեան իւրեանց,
որ արդէն չէր ի թագուն ի նմանէ, Կացին ի Կեսա-
րիա աւուրս երիս ըստ բունն թախանձանաց նորա
(Ղևոնդեայ), Յետայնորիկ յուղի անկան առ կայսրն
Կոստանտին՝ թագաւոր ի Հռովմ: Եւ իբրեւ հասին
ի կողմանս Իտալիոյ, ընդ առաջ ելին նմա պատ-

րիկք Հռովմայ եւ իշխանք եւ խնդութեամբ մեծաւ
մուծին ի մեծ քաղաքն Հռովմ: Թագաւորն Կոս-
տանտինն ընդ առաջ ել նոցա արտաքս քան
գլքաղաքն, համբուրեաց եւ ողջունեաց զսուրբն
Գրիգոր եւ զթագաւորն Տրդատ եւ հրամայեաց
նստել յարքունի կառս իւր: Ձառաջինն՝ գնացին
նոքա յեկեղեցի տեառն Պետրոսի առ ի աղօթել
անդ: Գլուխ Հռովմայ էր պատրիարքն Եւսեբիոս
անուն: Յետ այնորիկ չոգան [145] յապարանս, եւ
ի խրախճանու թիւնս եղեն զայն օր: Եւ Գրիգոր եւ
արքայն Տրդատ մատուցին ընծայս եղեալս ընդ
ինքեանս: Բազում երիվարս, մարդարիտս, քարինս
պատուականս եւ զայլս եւ յոյժ ազնիւ մետաքսս
ոչ միայն արքայի, այլ եւ պատրկաց, իշխանաց եւ
ամենայն աւագաց, իւրաքանչիւրում՝ ըստ իւրում
աստիճանի: Յետ այսորիկ թագաւորն Կոստանտին
աղաչեաց զթագաւորն Տրդատ, զի պատմեցէ
զամենայն, որ ինչ անցք անցին ընդ նմա:

ՏԺ. 504, 1.

Եւ սկսաւ թագաւորն Տրդատ պատմել
զայնմանէ ի Հռովմայեցւոց լեզու: սկսաւ ի պա-
տրիկէ Լիկինիա անուն, որ դաստիարակեալն էր
զնա ի Հռովմ. եւ զիարդ թագաւորն էառ զնա
ի Հռովմայ, եւ ի պատերազմ՝ ընդդէմ պարսից
եւ յաղթեաց արքային պարսից՝ օգնութեամբ
նորա. ի Հռովմայ իսկ չորաւ (որպէս) թագաւոր
ի վերայ Հայաստանի եւ մատուցանէր զոհս
սուտ աստուծոց, եւ զիարդ Գրիգոր ոչ կամեցաւ
ընկերել նմա ի գարշելի զոհաբերութեան, զի-
արդ վասն այսորիկ կրեաց զդառն տանջանս
վասն քրիստոնէութեան. «որպէս ես» [երկայնեաց
զբանն Տրդատ] հրամայեցի մատնել զնա դժնդակ
մահու ի վիրապի, յոր զմահապարտս արկանէին,
որք չեւ ևս հասեալ ցլատակ, թարշամէին ի շնչոյ
օձից եղելոց ի նմա (ի վիրապի) եւ ոչ մնային կեն-

գանի և ոչ ժամ մի Այս Գրիգոր, զոր տեսանես
եկաց ի նմին վիրապի զամս հնգետասան, և
Քրիստոսս պահպանեաց զնա անդ, զի փրկի-
ցուք նովաւ։ Եւ կանայք ևս, Հռիփսիմէ և
Գայիանէ անուն, խուժք մի կուտանաց կրօնաւո-
րաց եղելոց ընդ նոսա, փախեան ի Դիոկղետիա-
նոսէ կայսերէ Հռովմայ և եկին յերկիրն Հայոց
առանց իմոյ գիտութեան։ Կայսրն Դիոկղետիանոս
առաքեաց ծանուցանել ինձ վասն գործոց նոցա։
Յայնժամ կալաք զնոսա, բայց ոչ կարացաք
դարձուցանել զնոսա ի կրօնից նոցա և սպանաք
զնոսա։ Յետ այսորիկ նոքա պատուհասեցին զմեզ
Դիւօքս Իսկ որ ինչ վասն իմ, — ելի ի մարդկեղէն
ընութենէ, մտի ի պատկեր վայրի խողի, սկսայ
ճարակել ի մէջ եղեգանց և փախեայ ի թագա-
ւորութենէ իմմէ, իսկ գործակիցք իմ պատառէին
զհանդերձս իւրեանց և ուտէին զմիս իւրեանց։
Եւ Տէր Աստուած ճշմարտութեան, յորժամ
ծանեաք զնա, ոչ մատնեաց զմեզ ի կորուստ, այլ
փրկեաց զգործս ձեռաց Իւրոց։ Յերազի երևե-
ցաւ քեռ իմում լուսափայլ հրեշտակ և ասէ ցնա.
«Ո՛չ լիցի ձեզ անգործութիւն, ոչ արքայի, և ոչ
ամենայն գործակցաց, եթէ ոչ հանիցէք զԳրի-
գոր ի վիրապէ»։ Բայց իշխանք ոչ ընկալան զբանս
նորա։ Եւ այս տեսիլ երևեցաւ ոչ գամ մի։ Յետ
այսորիկ զնացին, հանին զնա ի վիրապէ և գնա-
ցին ընդ նմա յերկիրն։ Յայնժամ ի պատճառս
աղօթից պահոց և հեծութեան նորա Տէր Երրոր-
դութիւնն գթացաւ ի վերայ մեր և դարձոյց
ի մոլորութենէ ի գիտութիւն Աստուծոյ։ Եւ մեք
կործանեցաք զբազինս կռոց։ Բազում սքանչելիք
երևեցան մեզ յայնմ ժամանակի ի ձեռն Գրի-
գորի։ Մինչ կործանէաք զտաճարս, երևեցան մեզ
գեւք և մարտնչէին ընդ մեզ, եւ սուրբս այս
յաղթէր տկարութեան նոցա նշանաւ խաչին

իւրոյ։ Եւ զնա, որ գարձոյց զմէջ ի գիտութիւնս
Աստուծոյ աղաչեցաք լինել մեզ հովիւ, բայց նա
ոչ կամէր։ Յայնժամ՝ հրեշտակ երևեցաւ ինձ որ
անարժանս եմ, և ասաց. «Մի հրաժարիր ի ցան-
կութենէդ, զոր եղեալ ես ի մտիս»։ Ըստ այսմ
երևեցաւ և նմա և ասէ. [147] «Մի կար հակառակ
Տրդատայ»։ Եւ յայնժամ եղև այնպէս, որպէս
կամեցաք։ Եւ առաւել ևս քան զայս պատմեաց։
Մեծ թագաւորն Կոստանտին յոյժ զարմացաւ
հանդերձ աւագանեաւն իւրով։

ՏՄ. 505, 7. Եւ իսկ և իսկ մեծ թագաւորն Կոստանտին
ևս սկսաւ պատմել զայն, որ ընդ նմա դիպեալ
էր։ Յայտնեաց նմա զտեսիլն երևեալ նմա յեր-
կինս, որով յազթեաց թշնամոյն։

ՏՄ. 505, 22. Եւ ընկալաւ խնդութեամբ զսուրբն Գրիգոր
և զՏրդատ, և կացին նոքա առ նմա աւուրս
ինչ։ Ետ նա նմա ընծայս պատուականս և բազում
յոյժ անօթս ոսկւոյ վասն եկեղեցւոյ։ Ետ ար-
քային Տրդատայ զգետտս արքայականս, ոսկե-
հուռն ծիրանիս։ Եւ յանձնեաց իշխանաց նորա
անօթս արծաթեայս և կերպասս։ Պարտաւորեաց
զնոսա հարկս հարկանել, և յակամայս, սակս
սիրոյն, որ առ նոսա, արձակեաց զնոսա։ Եւ
առաքեաց արս յաշխարհս, զի ընդուն զպէտս
նոցա, որպէս յառաջն։ Եւ իբրև անցին ընդ ծովն
մեծ, անցեալ յաշխարհն Պոնտացոց, մտին ի սահ-
մանս Հայաստանի։ Կատարեցին տօնս յամենայն
եկեղեցիս, և հրամայեաց յիշատակել յամենայն
ի տէրութեան իւրում զթագաւորն Կոստանտին
և զծնող նորա զքրիստոսասէրն Հեղինէ։ Եւ ըստ
այսմ, յիշատակի նա ի ժամ խորհրդոյ հաղոր-
դութեան (պատարադ)։ Եւ յիւրաքանչիւրում
աշխարհի, ընդ որ անցանէր [Գրիգոր] լինէր տօն
ի պատիւ նորա։ Եւ իբրև հասին ի քաղաքն Վա-